

ЛЮБОМИР ВИНАР
Українське Історичне Товариство
Кент, США

СВІТЛЯНА ПАНЬКОВА
Осередок УІТ ім. М. Грушевського
Київ

ЛИСТИ ДМИТРА ДОРОШЕНКА ДО МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

ВСТУП

Діяльність Дмитра Дорошенка (1882–1951), заслуженого історика, бібліографа, публіциста та суспільно-політичного діяча¹, тісно пов'язана з публіцистично-редакторською, науковою і суспільно-громадською діяльністю М. Грушевського. Це відноситься, в першу чергу, до їхньої співпраці в “Літературно-Науковому Віснику”, який виходив

¹ Дмитро Дорошенко (1882 – 1951), видатний історик, публіцист і суспільно-політичний діяч, походив із старого козацького роду на Чернігівщині. Студював історію у Варшавському, Петербурзькому та Київському університетах. Проживав у Києві, Петербурзі і Катеринославі. Був головою Української Студентської Громади в Петербурзі (1907), редакційним секретарем “Українського Вестника” і “України” (1907). У Катеринославі Д. Дорошенко редагував часопис “Дніпрові Хвилі” і працював у Катеринославській Архівній Комісії. Був членом і секретарем Українського Наукового Товариства в Києві. У 1917 році Д. Дорошенко був призначений красивим комісаром Галичини і Буковини. Тоді став членом Української Центральної Ради від партії Українських Соціалістів-Федералістів. Був обраний Товаришем Голови Центральної Ради (4-10 березня 1917 р.), але з цього посту зрештитував через обов'язки губернського комісара Київщини. Від травня до листопада 1918 року був міністром закордонних справ при уряді гетьмана Павла Скоропадського. У 1919 р. став приват-доцентом Кам'янець-Подільського університету. Цього ж року виїхав на еміграцію. У Празі став професором УВУ і чеського Карлового університету. В роках 1926-31 очолював Український Науковий Інститут в Берліні, а в 1936-39 роках був професором Варшавського університету на кафедрі історії Церковно-Православного Богословського факультету. Від 1945 року продовжував професорувати в УВУ і в 1945 був вибраний президентом УВАН в Німеччині, а в 1948 виїхав з дружиною Наталією до Канади, де викладав у Колегії Св. Андрея у Вінніпегу. З огляду на здоров'я повернувся до Європи, де помер 19 березня 1951 року в Мюнхені. Дмитро Дорошенко залишив багату наукову спадщину.

Докладніше про його діяльність див. Любомир Винар, “Дмитро Іванович Дорошенко: життя і діяльність”, *Український Історик*, 2001, ч.1 – 4, т. XXXVIII, стор.9-67.

за редакцією М. Грушевського в 1900-их роках, діяльності Д. Дорошенка на форумі Українського Наукового Товариства, в якому він допомагав Михайлові Сергійовичу як секретар і займався видавничими справами УНТ в 1914 і пізніших роках. Крім того, вони співпрацювали в Товаристві Українських Поступовців (ТУП) і на форумі Української Центральної Ради в 1917 році. В серпні 1917 року, коли М. Грушевський та інші члени ЦР найменували Дмитра Дорошенка головою її Генерального Секретаріату, між ними з'явилися поважні політичні розходження. Д. Дорошенко в короткому часі зрезигнував з цього посту. Шляхи двох істориків розійшлися.

Дмитро Дорошенко став одним із найближчих співробітників гетьмана Павла Скоропадського як міністр закордонних справ у гетьманському уряді в 1918 році та пізніше на еміграції. Він негативно оцінив повернення колишнього Голови Центральної Ради в Україну 1924 року. М. Грушевський у своїх спогадах також не дуже приязно згадує про діяльність Дорошенка. Проте взаємини двох істориків заслуговують на окреме джерельне дослідження. Поки що можна лиш ствердити, що спочатку Дорошенко був великим прихильником Михайла Сергійовича і до 1917 року допомагав йому в суспільно-громадських і наукових справах. Саме до цього періоду відносяться його листи до Михайла Грушевського, які ми друкуємо. Ще не вдалося розшукати листів – відповідей Михайла Сергійовича. Можливо, ці листи втрачені.

У київському Центральному державному архіві України (ЦДА, фонд №1325, справа 458) зберігаються 14 листів Дорошенка до Грушевського за роки 1903–1914. Характер листів переважно діловий і віддзеркалює різні ділянки співпраці двох істориків. Для кращого розуміння ставлення молодого Дорошенка до Грушевського наведемо декілька його спостережень і записів у спогадах. Він пише, що українські журнали “Зоря” і “Літературно-Науковий Вісник” стали для нього “так би мовити за школу національної української свідомості”: “Вони відкрили мені новий світ... З “Зорі” я довідався про українське життя в Галичині, про тамошні товариства, довідався про імена Франка і Грушевського, які стали “власителями” моїх дум”². В тому часі він свої літературні та публіцистичні твори друкує на сторінках “Літературно-Наукового Вісника”, який виходив за редакцією М. Грушевського у Львові.

Згадуючи про приїзд Грушевського до Петербургу в 1906 році, Д. Дорошенко залишив таку його характеристику: “Приїзд Михайла Грушевського мав велике значення. На той час проф. Грушевський уважався всіми нами за провідника українського національного руху в

² Дмитро Дорошенко, *Мої спогади про давнє минуле (1901-1914 роки)*. Вінніпег, 1949, стор.7.

Росії. Його великі наукові і громадські заслуги, його надзвичайний організаційний таланти, створили йому великий авторитет і глибоку пошану. Він був у наших очах символом всеукраїнського єднання, його слово було для нас усіх за тих часів законом. З прибуттям Грушевського до Петербургу, всі підпорядкувалися йому без застережень, і він став ідейним провідником як редакції “Українського Вісника”, так і “Української Парляментарної громади”³. Для студента Д. Дорошенка М. Грушевський в той час був справжнім будівничим Нової України й взагалі науковим і політичним вождем українства. В цьому контексті краще зрозуміємо співпрацю двох діячів до 1914 року.

Листи Дорошенка чемні та ділові, без жадних емоційних відступів. В них обговорюються різні справи, пов’язані з його діяльністю. Тепер постає питання “першого” листа Д. Дорошенка до М. Грушевського. Цей лист з архівного фонду № 1325 датований 26 лютого 1903 року та підписаний Дорошенком як студентом університету (№ 1). Беручи до уваги статті Д. Дорошенка в *ЛНВ* в 1900–1901 роках, можна здогадуватися, що він писав М. Грушевському і раніше.

Також вважаємо, що повинні існувати листи Дмитра Івановича за 1904–1905 роки, але їх поки що не віднайдено. В 1904 році Дорошенко брав участь в українських університетських курсах у Львові, де безпосередньо записався з М. Грушевським. Знаємо, що Михайло Сергійович вислав Дорошенкові свої книжки (лист № 2 від 6 травня 1906 року). Також Дорошенко часом знаходив для Грушевського цінні матеріали для *ЛНВ* та інших серійних видань. Наприклад, у листі від 5 листопада 1908 року він писав, що віднайшов спогади В.Я. Яновського – учасника герцеговинського повстання, і рекомендував їх до друку в *ЛНВ*⁴. В листах також знаходимо цікаву інформацію про старання Д. Дорошенка й Юрія Тищенка (П. Лаврова), заснувати в Катеринославі українську книгарню (№ 6). Вони вважали, що книгарня була б “українським пунктом” для поширення видань.

У 1913 році Грушевський запросив Дорошенка стати секретарем Українського Наукового Товариства в Києві. Дорошенко згадує в листах про видавничі справи УНТ (№ 9), а також про допомогу у збиранні матеріалів для “Наукових Записок” УНТ (№ 10, № 11, № 12). Цікаво згадати, що Д. Дорошенко дав Грушевському дозвіл на підписання якоїсь статті його іменем (№ 14). Це свідчило про взаємне довір’я істориків. У спогадах Дорошенко згадує, що в 1913 році допомагав Грушевському в розгорненні науково-видавничої діяльності УНТ. Він пише, що в цьому часі мав змогу придивитися до праці Грушевського зблизька і “просто дивувався його невтомній енергії,

³ Там же, стор.83.

⁴ Ці спогади появилися в *ЛНВ*, Василь Яновський, “Спогади Українця-Волонтера про повстання в Герцеговині 1856-7 років”, *ЛНВ*, 1911, т.55.

його широкій ініціативі й сміливим плянам”⁵. Немає сумніву, що молодий вчений багато навчився від Грушевського в справах організації наукової праці і редагуванні наукових видань. У 1913 році Дмитро Дорошенко став в обороні Грушевського в НТШ і написав спеціального листа від київських членів до Управи Товариства у Львові.

Назагал листи Дорошенка доповнюють дані про його співпрацю з Грушевським перед Першою Світовою війною.

Л. В.

ЛИСТИ

№1

Петербург, 26 лютого 1903 р.

Високошановний Пане Професоре!

Недавно довелось мені випадково знайти кілька примірників “Букваря” Шевченка; знаючи, що це нині великий раритет, посилаю на Ваше імя два примір. для бібліотеки Наукового Тов. ім. Шевченка, може там сеї книжечки нема.

Прийміть вираз моєї глибокої поваги
Студент Універс.

Д. Дорошенко

Петербург. 26 лютого 1903 р.

*ЦДІАК України, ф.1235, оп.1, спр.458, арк.1.
Автограф, оригінал.*

№2¹

*Глухів Чернігівської губернії, 19 травня 1906 р.
Глухів 6/18 мая 1906.*

Вельмишановний Пане Професоре!

Приношу Вам глибоку вдячність за прислану книгу “Очеркъ истории украинского народа”, – тільки що її одержав. Постараюся поширити відомости про неї по українських та російських виданнях.

Глибоко поважаючий Вас

Д. Дорошенко

*ЦДІАК України, ф.1235, оп.1, спр.458, арк.2,3.
Автограф, оригінал.*

⁵ Дмитро Дорошенко, *Мої спогади про давнє минуле...*, стор.160.

¹ Лист на поштовому бланку зі збереженими штемпелями Глухова Чернігівської губ. (6/V 1906) та Львова (22/V.1906). На титульному боці бланку рукою Д. Дорошенка написано адресу: Австрія Львів Високоповажний Професор Університету Михайло Грушевський. Львів, ул. Понінського, ч.6.

№3²*Київ, 25 квітня, 1907 р.**Київ 25.IV**[іншою рукою дописка: року 1907]*

Високоповажний Михайло Сергієвичу!

Чи нема у Вас статі Порша – Відповідь Залізнику, вона готова до друку. Меф. Ів.³ переглянув уже її, але в редакції ми її не знайшли, може вона у Вас? Коли є, то пришліть, будь ласка, зараз.

З глибокою повагою

Д. Дорошенко

*ЦДІАК України, ф.1235, оп.1, спр.458, арк.4.
Автограф, оригінал.*

№4

*Київ, 5 листопада 1908 р.**Київ. 5/18 падолиста 1908.*

Вельмишановний Михайло Сергієвичу!

Роспитуючи про матеріали до історії старої київської громади, надібав я на мемуари В.Я. Яновського, учасника герцеговинського повстання 1875 р. Мемуари ці нагадують “Записки українця” С. Крутя, тільки, здається, далеко інтересніші. Я був у самого автора, тепер зовсім недужого; він з охотою віддає свої мемуари до друку, і дуже шкода випустити їх з України, – автор усе казав за “Ист. Вестник”. Пані Л. Яновська – дружина автора – просила мене спитати Вас, – чи прийняли б Ви ці спомини до “Л.-Н. Вістника”. Вони писані російською мовою, але пані Яновська взялась би їх перекласти. Де-що можна було б скоротити (цілий рукопис міститься у 24 зшитках в чвертку аркуша, по 80-90 стор. кожний зшиток). До мемуарів можна додати передмову про дуже цікавий епізод повстання: виїзд кількох волонтерів-українців під проводом Яновського, допомога з боку громади, побут їх у Львові і т. ин. Все це можна списати з оповідання д. Яновського; він зараз зовсім недужий, але дещо розповісти може, навіть оповів уже мені про це все в головних рисах. Взагалі, як що Ви рішили б принціпіально друкувати ці мемуари у Вістнику, то можна заходитися біля них, зредагувати і т.ин. Пані Яновська просила пові-

²Лист на бланку: Редакція і головна контора часопису “Рада” у Києві, Велика Підвальна вул., 6 біля Золотих Воріт Телефон 14-38.

³Мова йде про Методія Івановича Павловського – помічника редактора, редактора газети “Рада”. Див. : Є. Чикаленко, *Спогади (1861-1907)*, Нью-Йорк, 1955, стор.448, 471, 472, 481, 483-486.

домити її безпосередно, щоб в разі Вашої згоди прийнятись за діло негайно, – поки ще є змога використати усні спомини й уваги самого автора. З доручення пані Яновської я оце й звертаюся до Вас.

Адреса Яновських така: *Київ, Івановська, 47, кв. 5-та.*

З глибокою повагою

Д. Дорошенко

P.S. Сьогодні бачився я з Ор. Ів. Левіцьким, і він просив передати редакції київських “Записок”, що статтю до III тому він уже викінчує і коло 20 числа сього місяця передасть її. Не знаючи, кому се переказати, пишу при нагоді до Вас, а тимчасом перекажу й конторі Вістника.

Рецензію на одне оповідання Яворницького я вже здав д. Котикові, а другу, та ще рецензію на книгу Д. Марковича, здаю на цих днях.

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 458, арк. 5–7.

Автограф, оригінал.

№5

Катеринослав, 4 грудня 1911 р.

Катеринослав

4.XII.1911.

Вельмишановний Михайле Сергієвичу!

Вам напевно звісно про переговори, які велися між П.Ф. Лавровим і властителькою книгарні у Катеринославі д. Лозинською в справі передачі сією останньою своєї книгарні Літ.-Н. Вістнику. Д-ій Лавров кілька разів користувався моїм посередництвом у сій справі, через що беру на себе сміливість звернутися до Вас з отсим моїм листом, звертаючи увагу от на що. – Попереду д-ка Лозинська ставила умовою, щоб Л. Н. В. перейняв її книгарню з усім книжковим майном, в подавляючій більшості російським. Мабуть се здало ся занадто незручним (і цілком слушно!), бо ось д. Лавров пише, що Книгарня Л. Н. В-ка поки утримується од акції в справі заснування філії у Катеринославі. – Тимчасом пані Лозинська зріклася своєї умови і готова передати свою Книгарню уже без рос. книжок. Може в таким разі Л.-Н.В. і згодився взяти книгарню п. Лозинської?

Що українська книгарня в Катеринославі дуже потрібна, про це нема що й казати. Попит на укр. книгу тут дуже значний і збільшився б ще, як би була спеціальна укр. книгарня. З другого ж боку Книгарня, що тепер належить пані Лозинській найбільш подається до того, аби тут утворено укр. книгарню: вона лежить на найкращім місці в Кат-ві, на його головній артерії – Проспекті; помешкання дуже чепурне і не

дороге. Люде вже звикли до цієї книгарні і дивляться на неї, як на певний український пункт, тут і передплата на укр. часописи, і продаж укр. книжок, і контора “Дніпрових хвиль”, тут, звичайно, продаж квитків на укр. концерти і т.д. Оце все, на мою думку, слід би зважити, думаючи про Українську Книгарню у Катеринославі.

Прохаю вибачення, що заклопочую Вас оцим листом, але ж бажання, щоб у Катеринославі засновано було укр. книгарню, це гаряче бажання усього тутешнього укр. громадянства, бо це дуже зміцнило б тут укр. рух. До речі: пані Лоз. має дозвіл на бібліотеку, – може б відкрити поруч з книгарнею і укр. випозичальню книжок? Наша Просвіта з радістю вложила б сюди свою бібліотеку, яка тепер валяється по кутках. В цілому місті тепер нема жодної укр. бібліотеки, за виїмком школи Комерційної, але ж та тільки для самої школи.

Глибоко поважаючий Вас

Д. Дорошенко

*ЦДІАК України, ф.1235, оп.1, стр.458, арк.8-10.
Автограф, оригінал.*

№6⁴

*[Катеринослав], 13 березня 1913 р.
13.III. 1913*

Вельмишановний Михайло Сергієвичу!

На жаль я нічого нового розказати не можу: все те, що мені було доручено – як я приїздив у лютому, я виконав і дожидав, що прибуде сюди Ф.П. Але він заслаб і тепер я не знаю, як далі має бути. Таки треба, щоб хтось у сій справі приїхав сюди.

У цю суботу я аж ніяк не можу приїхати, бо в мене засідання Архівної Комісії (ювілейне 10-ти літнє), де я секретарюю, а тут нема ні голови, ні товариша голови (А.С. Синявського, що несподівано заслаб цими днями – “удар” з ним). Одже, мушу обовязково залишатися і одбути засідання. Як би треба, то я міг би приїхати 24–25 марта, коли два дні свят, так, щоб бути у неділю у вечорі.

З глибокою до Вас пошаною

Д. Дорошенко

*ЦДІАК України, ф.1235, оп.1, стр.458, арк.11-12.
Автограф, оригінал.*

⁴ Місце написання встановлено за змістом (на основі згадки про Катеринославську архівну комісію, яка діяла у 1903-1916 рр. та одного з її фундаторів і заступника голови А. Синявського).

№7⁵[Київ?], 22 вересня [?]
22/ЛХ

Вельмишановний Михайло Сергієвичу!

Гр. Тишкевич ще не прибув і певно на завтра не буде. Як би прибув, то я в день Вас повідомлю. Але пані Вольська каже, що на цім тижні він конче має бути, і тоді я Вас також сповіщу.

З глибокою повагою

Д. Дорошенко

ЦДІАК України, ф.1235, оп.1, стр.458, арк.13.
Автограф, оригінал.

№8⁶Київ, 12 січня 1914 р.
12/Л 1914.

Високоповажний Михайло Сергієвичу!

Посилаю Вам на підпис листи до Синявського і до Єфименкової. Інші листи уже розіслані ранійше.

Я навів справки: “Кієвлянинъ” вийшов р. 1842, а “Украинець” 1859 р.

З глибокою повагою

Д. Дорошенко

ЦДІАК України, ф.1235, оп.1, стр.458, арк.14.
Автограф, оригінал.

№9⁷Київ, 22 січня 1914 р.
22 січня 1914.

Високоповажний Михайло Сергієвичу!

Ні у Корчака-Нов., ні у Кульженка потрібних літер не знайшлося, а замовляти їх сама 2-га Артіль не хоче, бо, каже, – дорого, більш 120 рублів коштуватиме. Як тепер бути? Чи не могли б Ви, може, привезти тії літери зі Львова, або-що? Чи може видрукувати статтю в Петербурзі?

⁵ Встановити рік і місце написання за коротким змістом складно, проте за біографічними даними Ф. Вольської та М. Тишкевича скоріш за все лист написаний у Києві.

⁶ Лист на бланку: Україна Науковий трьохмісячник українознавства видає Українське наукове Товариство в Києві Редакція і контора при Бюро Т-ва Київ, В.-Підвальна, 36, кв.8.

⁷ Лист на поштовому бланку з позначкою “Открытое письмо”. На титульному боці рукою Д. Дорошенка зазначена адреса: Австрія, Львів. Вп. Професор Михайло Грушевський, ул. Понінського, 6 у Львові. Зберігся фрагмент штемпеля: Київ, 22.І.

“К. Мысль” з цілої статі про Наук. Т-во зробила замітку про саму Україну в Хроніці, правда, величеньку і докладну, а про Угорщину так і не надрукувала і я не схотів дождатися і забрав та й відіслав до “Укр. Жизни”.

Для Хроніки на I кн. треба матеріялу про Львів. Наук. Т-во ім. Ш., – як з цим бути: чи Ви самі, як приїдете, розкажете мені, чи може скажіть В. Дорошенкові написати? А конче треба.

Вчора дістав коректу Ваших статей і завтра виправлену вишлю Вам.

З глибокою повагою

Д. Дорошенко

*ЦДІАК України, ф.1235, оп.1, спр.458, арк.15-16.
Автограф, оригінал.*

№10

Київ, 23 січня 1914 р.

Київ. 23/І.1914.

Львівська 47.

Вельмишановний Михайло Сергієвичу!

Рівночасно з цим посилаю Вам коректуру Ваших статей – вступні і про розселення. Досі до редакції вступили такі матеріали:

1. Ів. Франка “Причинки до історії культури українського народу зі старих польських друків”.
2. К. Широцького “Туреччина в картинах Шевченка і його ж “Русалки” (карт. Шевченка)”.
3. В. Перетца “Несколько этногр. данныхъ изъ старыхъ рукописей”.
4. В. Модзалевського – рецензія на брошуру М. Слабченко “Матеріали по малорус. сфрагистике”.
5. В. Перетца – замітки про Рус. Фил. Вестникъ.
6. Його ж рецензія на книгу Гудзія.
7. Його ж рецензія на книгу Бугословського.
8. Н. Кореневського – рец. на Дневник Марковича.

Обіцяв цими днями дати статю К.П. Михальчук і проф. Смаль-Ст. пише, що пришле до 1-ої кн. статю про правописні непорозуміння.

От поки і все.

А як бути з ст. Шахматова? Я заходив сьогодні до пр. Перетца, але не застав дома і не знайшов од його жодної записки, яку я прохав у листі полишити для мене.

Чи не за дрібний шрифт для вступної статі од Редакції?

Щиро поважаючий

Д. Дорошенко

*ЦДІАК України, ф.1235, оп.1, спр.458, арк.17-19.
Автограф, оригінал*

№11⁸*[Петербург, 1906 р.]*

Високоповажний Пане Професоре!

Одержали ми сьогодні статтю від д. Франка і листа до Вас; пересилаю його, так, як він був без конверта. Одночасно прийшла стаття д. Гнатюка “З Угорської Руси” і д. Доманицького “Два моменти”. Ч.2 “Укр.В.” вже вийшло.

Глибоко Вас поважаючий

Д. Дорошенко

*ЦДІАК України, ф.1235, оп.1, спр.458, арк. 20-21.
Автограф, оригінал.*

№ 12⁹*[Київ?]*

Вельмишановний Михайло Сергієвичу!

Посилаю Вам 4 рецензії і частину хроніки. Свої рецензії і ще дещо д[о] хроніки (в тім числі і реферат по “Вечи”) доставлю Вам завтра.

До хроніки має піти ще дещо з того, що надіслав д. Барвінський?

Цими днями обовязково мають вступати рецензії Біднова, Ківліцького й Д. Щербаківського. А може таки дасть і ще хто.

З глибокою повагою

Д. Дорошенко

*ЦДІАК України, ф.1235, оп.1, спр.458, арк. 22-23.
Автограф, оригінал.*

№13¹⁰*[Катеринослав або Київ]*

Високоповажний Михайло Сергієвичу!

Я гожусь на підписане статі моїм іменем, робить, як самі вважаєте за краще. Дуже прохаю вибачити за поспішну відповідь – за ½ год. маю рушати на потяг і ледве встиг закінчити свій відчит про Франка.

З глибоким поважанням

Д. Дорошенко

*ЦДІАК України, ф.1235, оп.1, спр.458, арк. 24-25.
Автограф, оригінал.*

⁸Лист на звороті візитки: “Дмитро Дорошенко: Студент-філолог Петербургського Унів.”. Місце написання і дату встановлено за змістом – датою видання в Петербурзі Ч.2 “Украинского вестника” (26 травня 1906 р.).

⁹Лист не датований. За змістом, в якому згадується редакційна робота Д. Дорошенка в УНТ – місцем написання може бути Київ.

¹⁰Лист на звороті візитки: “Дмитро Іванович Дорошенко. Катеринослав”. Місце написання і дату за коротким змістом точно встановити складно.

№14¹¹*[Петербург], 1 червня [1906 р.]*

1/VI

Високоповажний Михайло Сергієвичу!

Радилися з д. Шеметом, заходили до Думи по пораду з д. Шрагом і порішили на тому, в *суботу* о 12-й рано буде скликана в Думі укр. парлям. фракція і будуть спрошені самі послы, а з не-послів тільки Ви та дд. Лотоцький, Русов і Стебницький, яко “свобідні люд” (члени <...> комісії), щоб охоронити збори від сторонніх елементів інакше годі їх спекатись. А послы будуть усі завтра у вечорі повідомлю Вас про подробиці.

Глибоко поважаючий Вас

Д. Дорошенко

*ЦДІАК України, ф.1235, оп.1, спр.459, арк. 389-389 зв.
Автограф, оригінал.*

¹¹ Лист на бланку з позначкою “Закрытое письмо”. На зовнішній стороні згорнутого аркуша рукою Д. Дорошенка адреса: “Здесь Екатерингофский пр., д.93, кв.7. Его В-ю Професору Михайлу Сергієвичу Грушевському” та штампель з датою: 2.VI.1906. Місце написання встановлено за змістом, дата за поштовим штампелем.